

De literaire wedstrijd (1928-1940) van het tijdschrift *Africa*. De deelname van de Móngo (DRC)*

door

Honoré VINCK**

TREFWOORDEN. — *Africa* (tijdschrift); *International African Institute*; Afrikaanse talen; Afrikaanse literatuur; Lomóngo.

SAMENVATTING. — Deze studie stelt zich in het perspectief van de noodzakelijke herwaardering van de geschreven literatuur in Afrikaanse talen. Het *International Institute of African Languages and Cultures* (IALC), het huidige *International African Institute* (IAI), gesticht in 1926 in Londen, had onder meer als doelstelling de bevordering en de ontwikkeling van een geschreven algemene literatuur in de Afrikaanse talen gesproken ten zuiden van de Sahara, en meer in het bijzonder het gebruik ervan in de scholen, te stimuleren. Het tijdschrift *Africa* werd in 1928 gelanceerd om hun doelstellingen te ondersteunen. Datzelfde jaar werd besloten een jaarlijkse wedstrijd te starten die de beste teksten in een Afrikaanse taal door het Instituut aangewezen, zou belonen en aan te sturen op hun publicatie. *Africa* propageerde en begeleidde het initiatief. Verschillende Congolese talen kwamen aan de beurt, waaronder het Lomóngo, dat in 1937 werd gekozen voor de wedstrijd van 1939. Acht manuscripten werden ingediend, waaronder drie uit de katholieke en vijf uit de protestantse missies. Wanneer men deze teksten zoekt te beoordelen op hun literaire waarde, valt de oogst erg mager uit maar andere kwaliteiten, zoals etnografische en historische informatie, zijn des te sterker aanwezig. Veel van deze teksten staan op de overgang van de gesproken naar de geschreven taal, van traditie naar moderniteit. Hoewel het de bedoeling was de bekroonde handschriften uit te geven, hebben de meeste dit stadium niet bereikt. Enkele van de Lomóngo handschriften zijn decennia later wel op een of andere manier gepubliceerd.

MOTS-CLES. — *Africa* (revue); *International African Institute*; Langues africaines; Littérature africaine; Lomóngo.

RESUME. — *Le concours de littérature en langue africaine (1928-1940) de la revue Africa. La participation Móngo (RDC)*. — Cette étude se situe dans la perspective d'une revalorisation nécessaire de la littérature de langue africaine. Le *International Institute of African Languages and Cultures* (IALC), l'actuel *International African Institute* (IAI), fondé à Londres en 1926, avait parmi ses objectifs la promotion de l'usage des langues

* Mededeling voorgesteld tijdens de zitting van de Klasse voor Morele en Politieke Wetenschappen van 17 november 2009. Tekst ontvangen op 26 januari 2010.

** Lid van de Academie; directeur „Centre Équatoria – Centre de recherches culturelles africanistes”, Bamanya (DR Congo).

vernaculaires africaines subsahariennes dans les écoles ainsi que l'élaboration d'une littérature écrite en ces langues. En 1928, la revue *Africa* était fondée pour soutenir les objectifs de l'Institut. La même année, il fut décidé de mettre sur pied un concours annuel qui devait couronner les meilleurs textes composés dans une langue africaine désignée par l'Institut. *Africa* diffusait et menait l'initiative. Plusieurs langues congolaises furent choisies, parmi lesquelles le lomongo sélectionné en 1937, pour le concours de l'année 1939. Huit manuscrits furent présentés dont trois provenant de la sphère des missions catholiques et cinq des missions protestantes. Si l'on veut juger ces textes sur leur valeur littéraire, la moisson s'avérera sans doute bien maigre, mais d'autres qualités, telles que l'abondance des informations historiques et ethnographiques, les caractérisent. Bon nombre de ces textes se situent au point de passage de l'oralité à l'écriture, de la tradition à la modernité. Bien que le but principal du concours ait été la publication des manuscrits de valeur, peu d'entre eux l'ont atteint, mais plusieurs manuscrits en lomongo furent utilisés ou publiés dans les décennies suivantes.

KEYWORDS. — *Africa* (Journal); International African Institute; African Languages; African Literature; Lomongo.

SUMMARY. — *The Literary Contest in African Languages (1928-1940) of the Journal Africa. The Móngo Participation (DRC)*. — This study is a contribution to the much-needed revalorization of literature written in African languages. The International Institute of African Languages and Cultures (IILAC), currently the International African Institute (IAI), founded in London in 1926, had among its main purposes the promotion of the use of sub-Saharan African vernacular languages at school, as well as the development of a written literature in these languages. In 1928, the journal *Africa* was set up to support the objectives of the Institute. The same year, the journal took the initiative in organizing an annual contest for the best texts in an African language. Texts in several Congolese languages were chosen, among which Lomongo, selected in 1937 for the prize of the year 1939. Eight manuscripts were presented. Three of them came from the Catholic missions and five from the Protestant missions. If these texts are to be judged on their literary value, no doubt the crop will prove to be rather poor, but other qualities, such as the wealth of historical and ethnographic information, characterize them. A lot of these texts are located at the transition point from orality to writing, from tradition to modernity. Although the main goal of the contest was publishing the most valuable manuscripts, few of them reached this stage. However, several Lomongo manuscripts were used or published in the following decades.

*
* *

Deze studie stelt zich in het perspectief van de noodzakelijke herwaardering van de geschreven literatuur in Afrikaanse talen. Noodzakelijk, omwille van de bijna systematische boycot van dit historisch en actueel gegeven in het huidige debat over literatuur in subsaharische Afrikaanse talen. Xavier Garnier, die zich opgewerkt heeft als de specialist te zake, schrijft in een recent artikel: „*Pourtant le débat très actif entre théoriciens du postcolonial et 'francophonistes' semble assez peu concerné par la question des littératures en langues locales, qui reste comme un point aveugle des différentes approches théoriques et critiques. Tout se*

passe comme si [...] un consensus s'était établi, qui permettait [...] la tenue à l'écart d'une partie importante de la production littéraire des pays de référence" (GARNIER 2008).

1. Het Afrika instituut van Londen en de promotie van een moderne Afrikaanse literatuur

De waardering voor Afrikaanse talen en literatuur kwam tot ontplooiing na het grammaticale basiswerk verricht door mensen als Bleek en Meinhof, waarbij de rijkdom en de mogelijkheden van de bantoetalen overtuigend waren aangetoond. In 1926 werd het *Institut International des Langues et Civilisations Africaines / International Institute of African languages and Cultures* (IIALC) gesticht in Londen. Het kreeg later de meer bekende naam van *International African Institute* (IAI). De doelstelling was een band te slaan tussen wetenschap en praktische toepassing op het terrein, en dat in samenwerking met christelijke missiëring en staatsinstellingen die vooral in de Engelse kolonies al pedagogische en culturele activiteiten hadden ontplooid. Dietrich Herman Westermann (1875-1956), een van de grote namen van de vroege bantoeïstiek zal het IAI en het tijdschrift *Africa* gedurende vele jaren bezielen. Ondertussen had ook de *Phelps-Stokes Commission* haar aandacht op Afrika gericht. Zoals het IIALC had ook deze instelling een (protestants) missionaire achtergrond en werkte in vele gevallen samen met de bestaande missiestructuren. De *Phelps-Stokes Reports on Education in Africa* (1920-1924), het resultaat van de studiereis door West- en Centraal-Afrika in 1920-1921, gaven voor de volgende decennia de richting aan van de te volgen weg betreffende volks- en schoolopvoeding [1]*.

De beschikbaarheid van literatuur was niet alleen een pedagogische, culturele en religieuze vereiste maar evenzeer een economische en politieke noodzaak. De industriële en administratieve ontplooiing had 'geletterden' nodig. Het was dan ook de tijd van de *Mass Education in African Society* en de *Literacy in Mass Education*, publicaties van het Londense *Colonial Office. Advisory Committee on Education in the Colonies* (VISCHER 1944, WRONG 1944). Bovendien moest er een praktische opleiding komen in landbouw en technische scholen en daarbij was de volkstaal als schooltaal het meest geschikt. Vanuit deze ervaringen werd het ook duidelijk dat het omvormen van groepen van locale talen tot grotere eenheden, noodzakelijk werd. De promotie van literatuur in (Afrikaanse) volkstalen is dan ook nauw verbonden met de school organisatie, het leerprogramma en de productie van schoolboeken. Het was bovendien de bedoeling Afrikanen niet alleen te leren lezen en schrijven in hun eigen taal maar ook die bekwaamheid na het schoolverlaten te blijven onderhouden.

* De cijfers tussen haakjes [] verwijzen naar de noten, pp. 137-143.

Daarbij sloot de overtuiging aan van de betrokken personen en instanties, dat het een humane en christelijke plicht was de massa tot een hoger algemeen cultureel niveau te brengen. ‘Volksverheffing’ was een constant gegeven in de politiek in het West-Europa van die tijd en drong zo ook door in de koloniale politiek. In 1926 kwamen afgevaardigden van de protestantse missieactie samen in Knokke-het-Zoute en lanceerden een ambitieus programma voor schoolboeken en algemene schoolliteratuur in Afrikaanse talen. Meerdere personen speelden daarbij een eminente rol maar vooral deze twee: Margaret Wrong [2] die in 1926 secretaris werd van het *International Committee on Christian Literature for Africa*, en de bezielster van het tijdschrift van *Books for Africa* en Ida Ward (WESTERMANN 1950) als hoofd van het *Africa Department of the School of Oriental and African Studies*. Haar literatuur- en activiteiten overzichten (WARD 1941, 1943, 1945) geven een beeld van de brede ontwikkeling en impact van de verschillende literatuurcampagnes in Engelssprekend Afrika. In diezelfde periode ontstonden in de Britse kolonies de *Literature Bureaux* waarvan het *East African Literature Bureau* het meest gezaghebbende en meest actieve was [3]. Dit alles kaderde in de *indirect rule* politiek in de Britse kolonies. Deze politieke optie had namelijk ook een cultureel luik dat aandacht voor de eigen taal en cultuur van het volk benadrukte.

Het is in die context dat het tijdschrift *Africa* in 1928 een literaire prijskamp uitschreef die in verschillende vormen zal blijven bestaan tot 1960. Het initiatief staat op een scharniermoment in het ontstaan van de moderne Afrikaanse literatuur in Afrikaanse en Europese talen. De Afrikaanse auteurs zijn mensen opgevoed in een wereld van gesproken woordkunst, opgevoed ook in westers geprogrammeerde scholen die hen moeten inschakelen in de nieuwe tijd. Bij gelegenheid van dit soort prijskampen in plaatselijke talen kunnen ze hun eerste oefeningen maken en een heel stuk verder gaan dan het schoolopstel.

2. De Prize Competition van Africa: 1928-1940 [4]

Tussen 1928 en 1940 organiseerde, onder stuwung van Dietrich Westermann, het IALC over heel Afrika beneden de Sahara een literaire wedstrijd: de jaarlijkse *Prize Competition for Books in African Languages*. De omvang van het opstel werd bepaald op ongeveer 20 000 woorden (soms wordt gesproken over 15 000 tot 50 000 woorden). De prijzen werden jaarlijks toegekend per gekozen taal en bedroegen 20 £ voor de eerste, en 10 £ voor de tweede prijs. De winnaars kregen bovendien een medaille. De prijs werd hernomen in 1942 met meer talen per jaar op het programma en kortere bijdragen. Het eerste resultaat van deze tweede serie werd echter pas bekend gemaakt in 1945.

Het opzet was breed uitgewerkt en hield rekening met de genres en de stijl van de gesproken woordkunst die nog altijd overheerste. Fictie stond wel vooraan op het programma maar er was ook plaats voor beschrijving van traditionele levenswijze, voor locale geschiedenis, levensbeschrijvingen, zelfs voor vertalingen van

werken uit Europese talen en tenslotte ook van eenvoudige maar originele taalbeschrijvingen.

De studie van dit onderwerp is niet zo eenvoudig. Er is weinig of niets over gepubliceerd en de oorspronkelijke documentatie is moeilijk terug te vinden. Er is geen volledige lijst bekend van de deelnemers en hun handschriften. Slechts een twintigtal zouden gepubliceerd zijn. Zelfs al zouden we de volledige collectie ingezonden handschriften bezitten dan nog blijven er onoverkomelijke problemen voor de onderzoeker daar niemand de dertig gebruikte talen kan beheersen. Het onderzoek moet dan ook aangepakt worden vanuit één of enkele aanverwante talen. Dit was ook de moeilijkheid voor de organisatoren. Meerdere keren wordt de mededeling van de uitslag met maanden verschoven omdat men niet de nodige verslaggevers gevonden heeft. Hun rapporten waren onmisbaar voor de organisatoren, maar ook nu voor de onderzoeker. Het archief van het tijdschrift *Africa* en van het IALC wordt bewaard in de *British Library of Political and Economic Science* [5], in Londen. Op basis van de gedetailleerde inventarissen kan men deze handschriften of de beoordelingen daar niet terug vinden. Waarschijnlijk werd het materiaal deels teruggegeven aan de instanties die ter plaatste bemiddelden bij deze prijskamp met de bedoeling het te publiceren. Bovendien is het concrete verhaal van de deelnemers en van de plaatselijke organisatie die de prijskamp ondersteunde erg verschillend en over meerdere kolonies verspreid.

Met drie honderd veertien binnengekomen handschriften kunnen we de deelname bevredigend noemen. Het tijdschrift *Africa* publiceerde in 1940 een voorlopige eindbalans van het project [6]. Zelf schatten de organisatoren de waarde van de teksten als volgt in:

Some of the material is of an anthropological character and might be published, either together with a translation in a European language, or in translated form only, in scientific journals, as has actually been done in a number of cases. These manuscripts give much fresh ethnographical information, which is not always easily accessible to the European investigator, and it would be a pity if it were for ever to be buried in an archive or in the modest dwelling of an African teacher, exposed to the ravages of a tropical environment. The same is true of a considerable number of other manuscripts, biographies, historical scenes, customs, pure fiction, and also translations of European books; many of them would provide a valuable addition to African literature if only the means for publishing could be found [7].

Het was de bedoeling dat de lokale instanties die ter plaatste de deelname hadden gepromoot, ook de publicatie van de bekroonde werken zouden op zich nemen. Maar die publicaties bleven uit en men telde in 1940 slechts tien gepubliceerde teksten [8]. MANN & SANDERS (1994) identificeerden er in 1994 reeds twintig. Een nauwkeurig onderzoek in een aantal catalogi zal waarschijnlijk nog meer titels naar bovenbrengen.

3. De Móngo deelnemers

De Belgische kolonie was maar zwak vertegenwoordigd onder de deelnemers aan de *Prize Competition*. In de rapporten die regelmatig in *Africa* verschenen vinden we een aantal namen terug: voor het Tshiluba drie inzendingen voor het jaar 1935 met vermelding van Emeri Ngoyi en Bernard Kabese [9]; voor het Lomóngo acht [10] inzendingen voor 1938. In de tweede fase van de wedstrijd vinden we nog de vermelding van het Kikongo met drie inzendingen voor het jaar 1945 en als prijswinner Emile Disengomoka [11]; voor het Lingala twee inzendingen voor 1950 met Médard Bokula [12] en Camille Mombungu.

Waarom zo weinig deelnemers uit Congo en waarom zulke relatief grote vertegenwoordiging van de Móngo? De hele beweging werd vanuit Groot-Brittannië gestuurd en richtte zich in de eerste plaats op hun eigen kolonies. Men moest dan ook niet veel verwachten van de katholieke en Franstalige missionaire wereld [13]. Er zullen in Belgisch Congo wel niet veel mensen op *Africa* geabonneerd geweest zijn, tenzij dan Gustaaf Hulstaert [14] en zijn *Æquatoria* bibliotheek.

Deze bijdrage beperkt zich tot deelname van personen afkomstig uit het Móngo gebied in voormalig Belgisch Congo. Het Móngo volk vormt een breed verspreide cultuur- en talencluster, zonder onderlinge traditionele politieke samenhang, gelegen tussen de bocht van de Congostroom en de Kasai rivier in de *République Démocratique du Congo*, met tussen in enkele kleinere groepen die tot andere tradities behoren. De studie van taal en cultuur kreeg een sterke impuls vanaf de jaren 1930 met figuren als Georges Van Der Kerken (1888-1953) [15], Gustaaf Hulstaert en Edmond Boelaert [16] en in 1937 met de stichting van het wetenschappelijk tijdschrift *Æquatoria*.

Het groot aantal Móngo deelnemers is te verklaren vanuit de persoonlijke inzet van Gustaaf Hulstaert. Hij greep alle middelen aan om het Lomóngo te promoten. Zo kon hij door bemiddeling van Natalis De Cleene (1899-1979), goede bekende en bestuurslid van het IALC (1935 tot 1962), verkrijgen dat het Lomóngo als competitietaal werd aangeduid voor het tiende jaar, geproclameerd in 1939 [17]. Eens deze keuze gemaakt, bracht hij de katholieke missies van Basankusu en de protestantse missies gevestigd in de Móngostreek op de hoogte. In het plaatselijke blad *Le Coq Chante* (1 december, 1937) maakte hij uitvoerig propaganda voor het initiatief en als inspecteur van het katholiek onderwijs van het Vicariaat Coquilhatstad schreef hij alle scholen aan met een oproep aan het onderwijzend personeel om deel te nemen aan wedstrijd [18]. Albert DE ROP (1956) vermeldt hun deelname als een onderdeel van de ontluikende Móngo literatuur.

Voor onderzoek naar de Móngo deelname hebben we toegang tot bijna alle belangrijke teksten en gegevens. Een aantal ingediende bijdragen bevinden zich in het *Æquatoria* archief te Bamanya (Arch. *Æq.*) [19] en in het archief van het Aartsbisdom Mbandaka, beide in de Evenaarprovincie in Congo (RDC). Het omstandige dossier met de verslagen van de censors en verdere briefwisseling

bevindt zich onder de De Cleene-De Jonghe papieren in Kadoc, te Leuven [20]. Hoe zijn deze documenten daar verzeild geraakt? Eduard De Jonghe (1878-1950) was een gezaghebbend etnoloog en directeur generaal van het Ministerie van Koloniën, hij was immers ook om zijn oordeel gevraagd over de handschriften. Bovendien zijn er nog een aantal bronnen van gevarieerde oorsprong beschikbaar (vooral het archief van de Missionarissen van het H. Hart te Borgerhout / Archief MSC) om de nodige elementen van de persoonlijke geschiedenis van de deelnemers te achterhalen en hun andere literaire producten op te sporen.

3.1. DE UITVOERING

Enthousiast werd de oproep van Hulstaert niet beantwoord. In feite zijn het alleen mensen die persoonlijk goed gekend waren door Boelaert en Hulstaert die de oefening gemaakt hebben. Op 16 mei 1938 meldde Boelaert [21] aan Hulstaert, ondertussen met verlof in België (april-november 1938), dat Paul Ngoi, Louis Bamala en Joseph Esuke ijverig aan het werk waren in Coquilhadstad. Hij suggereerde dat de protestantse deelnemers werden bijgestaan door hun (Amerikaanse) missionarissen, mogelijk om zijn eigen tussenkomsten later te kunnen verantwoorden. De drie 'katholieke' teksten werden begin augustus 1938, geadresseerd aan Hulstaert in Borgerhout, meegegeven met Broeder M. Benne van de missionarissen van Mill Hill (Basankusu). Volgens een schrijven van Boelaert aan Hulstaert van 4 augustus 1938 zouden de drie (en de twee andere?) handschriften van de protestantse deelnemers meegegeven zijn met Ruskin begin juli van dat jaar [22].

3.2. OVERZICHT, BEOORDELING EN VERDER PUBLICATIE VAN DE TEKSTEN

In een brief van 4 december 1938 [23] aan De Cleene schreef Hulstaert dat Boelaert, op zijn beurt met verlof in België (december 1938 tot november 1939), een goede beoordelaar zou zijn van de lomóngoteksten. Maar De Cleene had al een akkoord gemaakt, voor de lezing en beoordeling van de ingezonden teksten, met Mgr Eduard Van Goethem [24], zelf niet onverdienselijk op gebied van de studie van taal en cultuur, die er ook Pater Louis Smolders [25] in betrok. Beide waren toevallig met verlof in België. De recensenten tekenen hun beoordeling op 4 januari 1939. Einde juni 1939 kreeg Hulstaert langs De Cleene de uitslag van de beoordeling van de teksten die de katholieke missie had ingezonden (bijlage bij brief van 28 juni 1939). Deze komt volledig overeen met de keuze die Westermann zelf al had gemaakt op basis van de rapporten [26]. De Jonghe werd gevraagd dringend zijn opinie te geven, maar er is geen antwoord op deze vraag gekend. Hulstaert dan vroeg aan de Cleene (brief 7 juli 1939) dat Westermann de teksten zou terugzenden [27], wat waarschijnlijk kort daarna gebeurd is, met de bedoeling ze te publiceren.

Er werd geen eerste prijs toegekend. Joseph Isuke, met *Emi la fafa*, kreeg wel een tweede prijs; Louis Bamala, met *Bankoko ba Lianja*, de troostprijs. Paul Ngoi, met *Iso la bendeke*, viel eigenlijk buiten de prijzen. Dat is helemaal niet naar de zin van Hulstaert en Boelaert, die hadden gehoopt dat Paul Ngoi het zou halen, maar zij wisten ook dat Van Goethem het niet eens was met de antikoloniële tendens van de tekst van Ngoi, alhoewel Smolders daar niet zo streng over oordeelde. In de brief van 7 juli 1939 doet ook Hulstaert zijn beklag bij De Cleene: „De uitslag is wel zoals ik vermoed had. Hetgeen meest europeesch is, den Europeanen het meest in de smaak valt, is het beste voor ons. Ik meen echter dat het oordeel der negers anders zal zijn, en dat niet het voor ons beste werk het meest in hun smaak zal vallen” [28]. De uitslagen van de protestantse kandidaten worden hem even later meegedeeld en die is niet zo schitterend: van de vijf deelnemers behalen er twee de laagste noot en drie werden met de middelnoot bedacht. Reacties van de protestantse missionarissen zijn me niet bekend. Paul Ngoi maakte zelf de uitslag bekend in *Le Coq Chante* van 15 september 1939 [29] en Hulstaert publiceerde in *Æquatoria* een korte commentaar bij die uitslag [30].

4. De Lomóngo teksten

Einde van de jaren dertig van vorige eeuw waren er nog niet zoveel mensen in Congo die echt konden lezen en schrijven. De deelnemers moeten dus gezocht worden bij de onderwijzers en oud-seminaristen en inderdaad we vinden hun namen terug in verband met de weinig middelbare scholen die op dat ogenblik bestonden in de streek. Voor de katholieke missies waren dat het Klein Seminarie van Bokuma, de Lagere Normaalschool te Bamanya en de *Groupe Scolaire (Ecole des Commis* vanaf 1930 et *Ecole Moyenne* vanaf 1935) in Coquilhadstad. Voor de protestanten was er het *Institut Chrétien Congolais* in Bolenge nabij Coquilhatstad [31]. Beide groepen hebben hun beste vertegenwoordigers kunnen overhalen om deel te nemen aan de literaire wedstrijd van *Africa*. Hierbij een korte voorstelling van deze onderwijsinstituten waar deze teksten hun *Sitz im Leben* hadden.

4.1. HET KLEIN SEMINARIE VAN BOKUMA [32]

Het Klein Seminarie te Bokuma op de Ruki, 60 km stroomopwaarts van Mbandaka, werd in de jaren dertig geleid door de Missionarissen van het Heilige Hart. Met Boelaert (1930 tot 1936) en Hulstaert (1933-1934), als directeur en leraars, is de school echt van start gegaan. Later kwam ook Albert De Rop [33] (1937-1938) er bij. Vanuit hun gehechtheid aan de plaatselijke taal en cultuur vertaalden ze de Latijnse spraakleer in het Lomóngo, smeedden ze een schoolterminologie voor alle vakken van het middelbaar onderwijs, en werd de volkstaal ook in de Latijnse Humaniora de onderwijstaal. Frans kon alleen als schoolvak [34].

Aan enkele van hun leerlingen konden ze hun enthousiasme voor de eigen taal en cultuur doorgeven. Van de drie katholieke deelnemers kwamen Paul Ngoi en Joseph Isuke uit deze school.

4.2. DE SCHOLEN VAN DE BROEDERS VAN DE CHRISTELIJKE SCHOLEN IN BAMANYA EN COQUILHADSTAD [35]

De Broeders van de Christelijke Scholen waren in 1928 gestart met een Lagere Normaalschool op de katholieke missiepost van Bamanya, op 10 km van Coquilhadstad. In 1936 vestigde Hulstaert zich voor tien jaar op deze plaats. Als inspecteur van het onderwijs probeerde hij zijn inzichten over taal en cultuur op te leggen aan het hele schoolsysteem onder zijn bevoegdheid maar lukte er slechts gedeeltelijk in. De Broeders hadden hun eigen tradities die weinig rekening hielden met de wensen van de inspecteur. De cyclus bestond uit drie jaar. Louis Bamala uit Mpenzele, een dorp op 30 km in het binnenland, is een van de eerste studenten. In 1930 nam diezelfde Congregatie het onderwijs in handen van de *Ecole Officielle Congrégationniste* in Coquilhadstad. Er worden klerken en zonen van chefs opgeleid. De cyclus bestond uit drie jaar. Bamala was er onderwijzer toen hij aan de wedstrijd deelnam. Na Bokuma, studeerde Joseph Isuke er vanaf 1936. De voertaal was er Frans en leerlingen kwamen uit alle streken van de Evenaarprovincie. Er was daar natuurlijk helemaal geen plaats meer voor het Móngo cultuurnationalisme, wat zware conflicten tussen de Broeders en de inspecteur Hulstaert tot gevolg had.

4.3. HET INSTITUT CHRETIEN CONGOLAIS [36]

Het *Institut Chrétien Congolais* in Bolenge nabij Coquilhadstad, startte in 1928 als een opleidingsinstituut voor protestantse catechisten en leraars voor verschillende protestantse genootschappen uit de streek: de Schotse *Congo Balolo Mission* (CBM), de Amerikaanse *Disciples of Christ Congo Mission* (DCCM) en de Engelse *Baptist Missionary Society* (BMS). De school met een driejarige cyclus, stond onder de leiding van de DCCM. Lange tijd was het Lomóngo de heersende taal in het onderwijs zoals de schoolboeken getuigen. Vier van de vijf protestantse deelnemers: David Imamenge, Pierre Ifole, Joseph/Pierre Elen-gembe, en Nathanaël Bongelemba behoorden tot de *Congo Balolo Mission* die hun hoofdkwartier hadden in Bongandanga op de Lopori. Pierre Bosela behoorde tot de *Disciples of Christ Congo Mission*, die in Bolenge zelf hun hoofdkwartier hadden. Allen hebben ze er gestudeerd of waren er enige tijd leraar.

Onze beperkte kennis van het levensverhaal van elk de schrijvers laat ons niet toe duidelijke verbanden te leggen tussen hun persoonlijke overtuiging, verworven schoolse kennis en literaire vaardigheden. We beperken ons dan ook in deze voorstelling van de auteurs tot enkele biografische gegevens, een korte samenvatting van hun bijdrage en het oordeel van de recensenten.

4.3.1. *De deelnemers en hun teksten*

4.3.1.1. David Imamenge, *Olelo ea Bakabaka lima Ibinja* [*La migration des ancêtres des Ibinja*]

De auteur is verder niet geïdentificeerd. Hij is waarschijnlijk afkomstig van een vissersgroep uit de omgeving van de protestantse *Congo Balolo Mission* missiepost Bonginda (op de Lulonga even boven Basankusu). De eerst tien bladzijden vertellen het verhaal van de zoektocht van de groep Libinja (volksgroep nu gevestigd aan rechteroever van de Congostroom onder Makanza) naar een nieuwe vestiging en de ontmoeting met de eerste Blanken, staatsbeambten en missionarissen. Bonginda is gelegen in het vroegere gebied van de Abir. Hij verwerkt in zijn tekst de moord op Peeters en Termolle in Basankusu [37]. De rest van zijn verhaal is een samenraapsel van historische en etnologische gegevens. De recensenten geven een middelmatige noot (3-4), maar zijn van mening dat de eerste negen bladzijden wel zouden kunnen gepubliceerd worden, wat niet gebeurd is en het handschrift is ook nog niet terug gevonden.

4.3.1.2. Pierre Ifole, *Besako bia Congo* [Geschiedenissen uit Congo]

Pierre Ifole was verbonden aan de *Congo Balolo Mission* van Bongandanga op de Lulonga. Meer is niet gekend over de auteur. Zijn tekst is een nauwkeurige beschrijving van kinderspelen, de bezigheden van de volwassenen, vooral de bezwingingen bij de jacht, de kookkunsten van de vrouwen en het onderhoud van de tuinen. De recensenten gaven een middelmatige noot (3-4) maar vonden het stuk toch van enig etnologisch belang. De tekst is nog niet gepubliceerd maar een vertaling door het Centre *Æquatoria* in Bamanya is in voorbereiding.

4.3.1.3. Joseph/Pierre Elengembe, *Book of agriculture* [*Manuel d'agriculture*]

Er zijn over Joseph Elengembe geen precieze biografische gegevens beschikbaar. Hij is naar alle waarschijnlijkheid onderwijzer geweest. Hij schreef een korte bijdrage in *Ekim'ea Nsango* “*Nkakela ea cartes*” [het vervaardigen van letter-kaarten] [38]. Zijn naam staat onder een foto in het tijdschrift van de DCCM, *World Call*, het missietijdschrift van de DCCM [39]. Zijn bijdrage bestaat uit de vertaling in het Lomóngo van een Franse versie van *A primer of agriculture for tropical Schools* van W. Millman [40] of van *Elementary lessons in Tropical Agriculture*, een ander werk van dezelfde auteur. Aangezien we de tekst niet terug gevonden hebben is het niet uitgemaakt welke van de twee schoolboekjes hij gebruikt heeft. Volgens de recensenten geeft de auteur blijk van een zeer gebrekkige kennis van het Frans en een slordig taalgebruik in het Lomóngo. Ze oordelen dit geschrift zonder waarde.

4.3.1.4. Nathanaël Bongelemba, *Wanga Yoane*

Nathanaël Bongelemba was afkomstig uit de protestantse missiepost (CBM) in Yuli (Euli) op de Ikelemba rivier. In 1931 ging hij studeren aan het *Institut Chrétien Congolais*. In 1935 werd hij er leraar. Men vindt zijn naam terug als co-auteur van meerdere Lomóngo schoolboeken uit die periode. Hij publiceerde ook enkele teksten in het maandblad van de protestantse missie *Ekim'ea Nsango*. Foto's van hem zijn verschenen in *World Call* [41]. In veertien hoofdstukken vertelt hij zijn levensverhaal in de derde persoon onder de naam *Wanga Yoane*. Het verhaal is doorweven van morele beschouwingen, met veelvuldig gebruik van spreekwoorden en fabels. Hij geeft tussendoor ook een beschrijving van een aantal traditionele gebruiken. Vanuit zijn onderwijzers' ervaring komen ook veel klas scènes en pedagogische beschouwingen aan bod. Het werk werd in alle opzichten positief beoordeeld door de recensenten. Toch kreeg hij maar de noot 3. In het perspectief van de *classroom history* van de koloniale school heeft het geschrift echter veel waarde. Van Goethem vatte zijn waardering samen als volgt: „*A simple, clear and fluent style. The reader gets the impression that he is amongst a group of children listening to their teacher*”. Van Goethem oordeelde ook dat het kon gedrukt worden als een aanvulling bij een eerste leesboek. Dat is niet gebeurd, maar de tekst is later vertaald in het Engels door Herbert Smith en wellicht aangepast, in 1948 gepubliceerd in de USA onder de titel *Wanga Yoane by himself* [42].

4.3.1.5. Pierre Bosela, *Booci wa Elinga* [De voorouders van de Elinga] [43]

Pierre Bosela behoort tot het Elinga-Eleku vissersvolk uit de streek van de Lomela-Salonga en meer bepaald rond de SAB vestiging te Bomputu [44]. Geboren in Monieka, de DCCM missiepost rond 1911 als zoon van een opzichter (*capita*) bij de rubberoogst, doorliep hij er de lagere school. Vandaar komt hij als onderwijzer in Bolenge terecht. Hij zegt te vertellen wat hij van de ouderen heeft gehoord of zelf heeft meegemaakt. Hij antwoordde ook op de enquête van Boelaert in 1954 over de gebeurtenissen bij de komst van de Blanken in de streek [45]. Hij publiceerde in 1935-1936 drie artikels in *Ekim'ea Nsango* over de rol van de zondagsschool, de missiepost van Bolenge en de wetten van de staat. Zijn werk is in twee delen verdeeld: in een eerste deel beschrijft hij de tijd voor de komst van de Blanken met een uitvoerige schets van de materiele en de geestelijke cultuur en de herinnering aan een paar lokale oorlogen en migraties; in het tweede deel worden de verschillende ervaringen van de ontmoeting met de Blanke bezetting geschetst: rubberperiode, evangelisatie, opvoeding, industriële plantingen. De recensenten waren zeer lovend over dit werk. Het leest gemakkelijk en aangenaam, met een correcte schrijfwijze en rijk vocabularium. Wel wat schoolmeesterachtig vond Van Goethem maar hij dacht toch dat, mits enige bewerking, deze tekst kon gepubliceerd worden. Ondertussen is een Franse vertaling klaar gekomen (2004-2009) die wacht op publicatie.

4.3.1.6. Paul Ngoi, *Iso la bendele* [Wij en de Blanken]

Paul Ngoi (1914-1997) is een bijzonder figuur. Voormalig leerling van het Klein Seminarie te Bokuma en daarna leraar aan het zelfde instituut, was hij zijn hele leven de informant van Gustaaf Hulstaert en Edmond Boelaert, zowel voor taalkundige als etnografische gegevens. Gedurende die periode profileerde hij zich ook als Móngo nationalist, wat hij later zal afzwakken. Hij schreef honderden teksten, gedichten [46], essays, pamfletten, kronieken, vertalingen, in lokale weekbladen in het Lomóngo, Frans en Lingala. Even voor de Onafhankelijkheid en in het begin van de jaren zestig engageerde hij zich in de politiek maar zonder veel succes. De tekst die hij indiende voor de prijskamp van *Africa* was zijn eerste belangrijke literaire prestatie [47].

In een eerste hoofdstuk (52 blz.) schetst de auteur het traditionele leven met zijn goede en kwade kanten. In een tweede deel (6 blz.) geeft hij een beschrijving van de verwarring die is ontstaan door de komst van de Blanken en legt de nadruk op de zeer negatieve kanten ervan. De gevolgen van de bloedige rubbercampagne worden uitvoerig uiteengezet, waarbij een bijzondere nadruk gelegd wordt op de dreigende ontvolking van de streek.

Van Goethem was het werk niet goedgezind. Hoewel hij de taal en stijl eigenschappen van het werk de hoogste lof gaf, wees hij de kritiek op de kolonisatie in het tweede deel af als oppervlakkig. Volgens hem was dit deel van de tekst „*only a poor copy of warning written by a missionary*”. De missionaris hier gevisieerd was Edmond Boelaert. In een brief van 26 juni 1939 aan Hulstaert drukt ook Boelaert zijn ontgoocheling uit: „Zelf heb ik wel spijt voor Paul Ngoi. Maar Mgr was het ook over zijn gedachten niet eens, en heeft zeker daarom ook wel minder gunstig geoordeeld” [48].

Van Goethem vond alleen een paar stukken uit het eerste deel geschikt voor publicatie in een schoolboek. In 1959 was Boelaert blijkbaar begonnen met de Franse vertaling van de tekst van Paul Ngoi, met het oog op een publicatie bij de Koninklijke Academie voor Overzeese Wetenschappen. De onafhankelijkheid van Congo in 1960 en de nasleep ervan deden het project stilvallen. Uiteindelijk kwam er een volledige Franse vertaling van de hand van Charles Lonkama. De originele tekst wordt bewaard in het bisschoppelijk archief in Mbandaka en een fotokopie in het Æquatoria Archief in Bamanya [49] en in het archief MSC te Borgerhout. Er is een gedeeltelijke weergave van de tekst op de website van Æquatoria [50]. In 1957 echter werd de volledige tekst van *Iso la Bendele* ingeschakeld in een gepolycopieerd handboek over de geschiedenis van de Móngo uitgegeven onder de titel *Bosako wa Móngo* [Geschiedenis van de Móngo], met als auteur Frans Maes [51].

4.3.1.7. Joseph Isuke, *Emi la fafa* [*Mon père et moi*] [52]

Joseph Esuke, geboren in 1917, is afkomstig uit Bonguma, een dorp van de hoofdij Beloko, op 20 km van de katholieke missie van Bokuma. Hij volgde er

de lagere school vanaf 1929 en werd daarna aanvaard voor voorbereidende klas aan het Klein Seminarie in 1932. Boelaert was in die jaren leraar en directeur. In 1936 schakelde hij over naar de *Groupe Scolaire* in Coquilhatstad [53]. Hij publiceerde meerdere bijdragen in het plaatselijk blad van de missie *Le Coq Chante* en nam deel aan de poëzie wedstrijd georganiseerd door Boelaert in 1940 [54]. Esuke was een en twintig toen hij zijn levensverhaal schreef. Hij start met de evocatie van zijn voorouders en eindigt met de dood van zijn vader terwijl hij in Coquilhatstad op school is. Centraal daarbij staat zijn grote liefde en eerbied voor zijn vader en zijn afkeer voor zijn moeder. Aan het eind van zijn verhaal zegt hij het geschreven te hebben „op verzoek van de dierbare priester”, waarmee hij waarschijnlijk Edmond Boelaert bedoelde. Op zijn leeftijd was hij al behoorlijk beslagen in de traditionele literaire traditie, nog erg levend in kleine dorpen in de jaren 1930. Maar hij had ook een opleiding ontvangen in de klassieke en moderne literatuur. De twee bronnen zijn in zijn verhaal in elkaar gevloeid.

Van de censoren kreeg hij de hoogste lof voor inhoud en stijl met nadruk op de psychologische en emotionele uitwerking van het thema („*a considerable psychological background and a good local colour*”). Alhoewel de auteur wat geneigd is tot vrome preekstijl, is het volgens Van Goethem „*a captivating way of narrating and the reader wants to go right through the whole tale*”. Hij heeft ook een paar vertelsels op zijn naam staan in de bundel *Contes Mongo*, uitgegeven door Hulstaert [55]. *Emi la fafa* is vertaald door Charles Lonkama in 2006-2007 en gepubliceerd in *Annales Æquatoria* (VINCK 2007).

4.3.1.8. Louis Bamala, *Bankoko ba Lianja, wate Lonkundo, l'ona, l'onkana* [De voorouders van Lianja te weten Lonkundo, zijn zoon en zijn kleinzoon] [56]

Louis Bamala was een oud leerling van de Normaalschool in Bamanya (promotie 1931). Hij onderwees aan het Klein Seminarie te Bokuma tijdens de jaren 1932-1933, in de periode dat Boelaert er directeur was. Hij bleef er waarschijnlijk tot 1937. In 1942 vinden we hem in Leopoldstad als bediende bij de *Banque du Congo belge*. In 1962 tekende hij „*Attaché de cabinet, Affaires Coutumières*” in Coquilhatstad. Hij publiceerde regelmatig in het plaatselijke blad *Lokole Lokiso* [57]. Het epos van Nsong'a Lianja (Nsongo en Lianja, broer en zuster/man vrouw/God of half-god, stichters van het M'ongo volk) kent tientallen versies. In de versie van Bamala [58] gaat het verhaal van de schepping, over de eerste volksverhuizingen, de wonderde daden bij het binnen trekken van het oerwoud, tot aan hun beider geboorte. Boelaert zelf getuigt in zijn inleiding op de uitgave van 1958 (p. 5): „De hier geboden Lianja versie werd reeds in 1937 opgenomen door de Heer Bamala Louis, die toen onderwijzer was aan het Klein Seminarie te Bokuma. Hij tekende ze op in zijn geboortedorp Mpenjele, hoofdij der Bofiji, gewest Coquilhatstad. Licht gewijzigd werd ze het jaar daarop bekroond door *Africa*”. Daaruit kunnen we afleiden dat Bamala deze versie reeds had opgete-

kend buiten de context van de prijskamp [59]. De beoordeling was zeer positief. Van Goethem benadrukte de hoogstaande literaire waarde. Hij oordeelde wel dat het niet onmiddellijk geschikt was voor publicatie daar het maar een onderdeel van een groter geheel betrof. In 1949 echter gebruikte Boelaert deze tekst als voornaamste bron voor het eerste deel van zijn compilatie van het epos Nsong'a Lianja [60]. In 1958 publiceerde hij in de uitgaven van het Museum van Tervuren de volledige, licht bijgewerkte tekst, in het Lomóngo met Nederlandse vertaling [61]. Hulstaert vertaalde de originele tekst van Bamala in 1988 in het Frans voor publicatie in *Etudes Æquatoria* [62]. Volgens Hulstaert was dit „la vraie littérature nègre”.

5. Betekenis en invloed

5.1. BEPERKTE AANDACHT

De aandacht en de inschatting van het belang van deze prijskamp heeft natuurlijk in het tijdschrift *Africa* zelf tijdens de periode dat de prijskamp liep de nodige aandacht gekregen. Met haar *Africa and the making of Books* zette Margaret WRONG (1934) de beweging in een pan-Afrikaans perspectief. DAVIS *et al.* (1945) hebben in hun *Africa Advancing* er heel wat plaats gegeven aan de wedstrijd [63]. Jean-Marie JADOT (1959), in zijn werk over de opkomst van de geschreven literatuur in Belgisch Congo, beperkt zich tot een korte vermelding. Maar er zijn ook auteurs die er meer in gezien hebben zoals Albert GERARD (1981, 1992) die in zijn grote synthese van de geschreven literatuur in Afrikaanse talen er meerdere malen naar verwijst [64]. GARNIER & RICARD (2006) hebben in hun verzamelwerk, *L'effet roman. Arrivée du roman dans les langues africaines*, drie bijdragen opgenomen die elk uitvoerig de publicatie voor van een handschrift dat ingediend was voor de talen Bulu, Igbo en Kiswahili. De meest uitvoerige vermelding van de prijskamp komt van MANN & SANDERS (1994) die over drie bladzijden gedetailleerde informatie brengen over het verloop en de resultaten van het initiatief en daarbij de gepubliceerde handschriften vermelden die in de SOAS bibliotheek aanwezig zijn. Albert DE ROP (1956) op zijn beurt gaat uitvoerig in op de mogelijke ontwikkelingen van de Móngo letterkunde, gestimuleerd o.a. door deze prijskampen. Hij onderlijnt vooral de etnografische bijdragen die in het Lomóngo sindsdien gepubliceerd werden in *Æquatoria*.

5.2. BEPERKTE INVLOED MAAR BLIJVEND BETEKENIS

De invloed van de literaire prijsvraag van *Africa* is zeker niet spectaculair, maar samen met een aantal andere dergelijke initiatieven heeft dit wel bijgedragen tot het tot stand komen van een moderne literatuur. De basisgedachte was immers dat geschreven literatuur in de plaatselijke Afrikaanse talen mogelijk was

en open stond voor moderne inbreng, wat inhoud, woordenschat en stijl betrof.

Heeft deze wedstrijd ook bijgedragen tot het ontluiken van de nieuwe Móngo literatuur? Tot 1936 was de invloed van geschreven literatuur in de streek van de Móngo beperkt tot de bijbel, de catechismus en een aantal schoolboeken. Maar zelfs schoolboeken uit die periode sloten ook nog sterk aan bij de mondelinge overlevering (fabels, spreuken) en ook deze 'traditionele' teksten waren bijna uitsluitend door missionarissen in geschreven vorm gezet. In april 1936 verscheen voor het eerst een plaatselijk maandblad, *Le Coq Chante*, waarin Congolezen zich konden uitdrukken in het Frans of in het Lomóngo.

In minstens vijf van de zeven bijdragen (de vertaling van Elengembe niet meegerekend) staat de etnografische informatie op de eerste plaats. Geschiedenis van de emigratie van de volksgroep en de beschrijving van de komst van de Blanken in de streek komen voor bij vier deelnemers. Spreuken en fabels krijgen een grote plaats bij drie deelnemers, bij anderen zijn ze meer sporadisch aanwezig. Twee bijdragen zijn formeel autobiografisch, met intermezzo's van de vorige categorieën en sterke moraliserende en religieuze beschouwingen. Moderne fictie is niet aanwezig. De roman is dus blijkbaar niet doorgebroken, en zal dat later bij mijn weten ook niet doen in de sfeer van de Móngo literatuur. De vraag is natuurlijk hoe de mentors het hun leerlingen hebben voorgesteld. Fictie is nochtans een categorie die zeer sterk aanwezig was en waarschijnlijk nog is in plaatselijke traditionele mondelinge literatuur: het repertorium van de dierenfabels, de boemanfabels, de moraliteiten en de rechtspraakfabels is pure fictie en onuitputtelijk.

De integratie van westerse morele en culturele waarden in de literatuur, is een onderdeel van de moderniteit. Zo onder andere het model van monogaam huwelijk in de teksten van Paul Ngoi, van Nathanaël Bongelemba en Esuke. Deze verstrengeling is bijzonder goed te volgen in de autobiografie van Esuke. Bij allen zijn de verschillende elementen wel erg eclectisch samengebracht en is duidelijk geen echte integratie gebeurd.

Niet te onderschatten voor de geschiedenis van de taal is de waarde van de meer dan vijf en zeventig jaar oude teksten. Esuke, Ngoi en Bamala, waren bovendien bijzonder taalvaardig, zodat naast woordenschat en spraakkunst ook de stijl en ritme van deze taal in zijn historische ontwikkeling op basis van hun teksten kan bestudeerd worden. Anderzijds is de invloed van de schoolse beginnende eenheidstaal overal aanwezig zoals ze in het 'Móngo sanctuarium' van Bokuma in de jaren dertig werd gepromoot. De vaste schrijfwijze geïnspireerd door de Africa-spelling van Westermann werd reeds gedeeltelijk toegepast in de 'katholieke' teksten. Van hun kant ontwikkelden ook de protestanten een aantal typische taalvormen. Beide taalvarianten zijn in de ingediende Móngo teksten duidelijk aanwijsbaar.

Veel verder heeft de directe invloed van de inspanningen van *Africa* en van *Æquatoria* niet gereikt. Er is geen echt moderne literatuur ontstaan in het Móngo taalgebied, behalve dan op het domein van de poëzie (HULSTAERT 1972). Wel hebben een aantal Móngo een goede vaardigheid verworven in verslaggeving en

allerlei polemieken van etnische en politieke aard. Dit was zeker te danken aan de actieve deelname van de lezers van de Móngo periodieken die in Coquilhadstad werden gepubliceerd tussen 1936 en 1962. De ontwikkeling is ook nogal abrupt afgebroken door de steeds grotere invloed van het Lingala en het Frans, vooral na de onafhankelijkheid wanneer in 1962 bij wet het uitsluitend gebruik van het Frans in de lagere school werd opgelegd. Een paar jaar later, bij de komst van Congolese priesters en bisschoppen, zal het Lómongo ook in de kerk, ook bij Móngo pastoors, moeten plaatsmaken voor het Lingala.

Ten slotte kan men zich ook nog de vraag stellen hoe belangrijk de rechtstreekse tussenkomst van de missionarissen is geweest bij het opstellen van deze en andere literaire teksten. Boelaert bekloeg er zich over dat de Blanke protestantse missionarissen de deelnemers aan de wedstrijd hielpen. Maar, zoals hij zelf schreef, stond ook hij de drie katholieke schrijvers ter zijde [65]. De directe tussenkomst van de missionarissen in de publicaties van hun leerlingen is onweerlegbaar, ook in de teksten die hier voorgelegd werden aan *Africa*.

5.3. AFKEURING EN WAARDERING

Het streven naar een moderne literatuur in de volkstaal, *in casu* het Lomóngo, kreeg weinig waardering bij aan aantal Móngo ‘*évolués*’. Dat was niet aan hen besteed. Deze mensen waren onder de indruk van de Franse taal en de Europese beschaving en konden soms moeilijk hun misprijzen voor hun moedertaal bedwingen. Ze kozen er voor de oude cultuur te laten teloorgaan door de taal buiten te gooien, in plaats van die taal laten ontwikkelen tot een modern communicatiemiddel. In tegenstelling tot die ‘*évolués*’ was het precies de bedoeling van Æquatoria, ‘De school van Coquilhadstad’, de volkstaal klaar te maken voor haar intrede in de moderne wereld (VINCK z.d.). Er waren zeldzame uitzonderingen. In 1951 herinnert Dominique Iloo zich nog de prijskamp van *Africa* wanneer hij wat te optimistisch schrijft: „*Par des concours divers, ils [Hulstaert en Boelaert] nous stimulèrent à composer nous-mêmes. Esuke Joseph fut primé à l’Institut Africain pour son roman: Emi la Fafa et Bamala y reçut un second prix pour son récit sur les Ancêtres de Lianja. Ngoi Paul publia plusieurs articles très remarqués et se fit connaître comme poète lonkundo. Mais il faudrait en nommer ici bien d’autres encore: Mpinga Pierre, Impote Paul, Elenga Augustin. C’est grâce à cette coopération [tussen de missionarissen en de Congolezen] que le lonkundo-lomongo est devenu une langue de culture et que notre littérature sera sauvée*” [66].

Maar schrijvers zoals Jean-François Iyeki, Móngo, oud leerling en voormalig Broeder van de Christelijke Scholen, zagen het anders. Hij verkoos een versnelde toegang tot de „*culture supérieure des Blancs*“ en hij schreef in *La Voix du Congolais* een artikel onder de titel: „*Nous voulons du français dans nos écoles*” [67]. Niet te verwonderen dat ook Europese auteurs zoals Robert Cornevin er in 1980 nog zo over oordelen:

La littérature africaine en langues africaines, c'est de la rigolade! Elle ne peut être qu'une littérature subalterne. Je dis cela parce que, là où il existe une littérature en langues africaines, c'est dans les pays colonialistes comme l'Afrique du Sud. Et cette littérature n'a guère dépassé les poèmes, contes. En réalité, les Blancs scolarisent les Noirs dans leurs langues pour les maintenir dans l'ignorance. Notre association lutte contre les publications en langues africaines. Tout au moins, nous sommes d'accord pour le bilinguisme [68].

Ngugi wa Thiong'o, de activistische kenyaanse schrijver, denkt er anders over. In *Decolonizing the mind* drukt hij het zo uit: „*I believe that my writing in Gikuyu language, a Kenyan language, an African language, is part and parcel of the anti-imperialist struggles of Kenyan and African peoples*”. (NGUGI 1986, 1987). Met deze militante opstelling is de literaire productie, en vooral dan de fictie, in Afrikaanse talen meer in de aandacht gekomen. In navolging van NGANDU NKASHAMA (1984) echter meent MAALU BUUNGI (2003) dat beide uitersten te verzoenen zijn, op basis van het feit dat westerse en traditionele talen nu samen deel uitmaken van de moderne Afrikaanse cultuur.

Sinds de analyses van GARNIER (2008) is het niet meer mogelijk de literatuur in Afrikaanse talen hun plaats te ontzeggen in het globale gebeuren van de literaire geschiedenis en de literaire kritiek. 'Lokaal, populair en didactisch' zijn de wat denigrerende epitheta die vaak gebruikt worden in deze context. Maar juist dat blijkt nu nieuwe perspectieven te openen in de hedendaagse literaire discussie. Elk van deze categorieën heeft zijn diepte, die eens blootgelegd een nieuwe kracht geven aan het woord, en het doen aansluiten bij de grote moderne literatuur: internationaal, geleerd en gezagsondermijnend. Het lijkt beter voor de moderne Afrikaanse literatuur te vertrekken vanuit de draaggrond van de eigen traditie dan af te kijken bij de kolonisatoren of hun opvolgers.

NOTEN

- [1] Literatuur over de *Phelps-Stokes Commission* en haar invloed, zie SEGHERS 2004.
- [2] BROUWER 2002, DAVIS *et al.* 1945, WRONG 1935. Het archief van het *Christian Literature Bureau*, zie http://www.aim25.ac.uk/cgi-bin/vcdf/detail?coll_id=5941&inst_id=19&nv1=search&nv2=
- [3] „*At the same time the growing interest in vernacular literature has led to the establishment in Africa itself of a number of Literature Bureaux and other organisations for the encouragement of African writings*“ staat in het rapport van het IIALC, *Africa*, **20** (1950-3): 246. Zie vooral ELLERMAN 2008.
- [4] Aanleunend bij deze *Prize competition* werd vanaf 1950 ook nog georganiseerd *The Margaret Wrong Prize Competition* (1950-1960) door het *International Committee on Christian Literature for Africa*, Londen, voor een werk door een Afrikaan in het Frans, Engels Portugees en Afrikaans. Later kwam er ook *The Margaret Wrong Medal* (1954 tot 1960) bij voor een uitmuntend gepubliceerd werk in een Afrikaanse taal of in het Arabisch door een Afrikaan uit Belgisch Congo, Ruanda-Urundi, Zuid-Soedan, Oeganda, Kenya, Tanganyika, of Zanzibar. Zie *Africa*, **20** (1950-1): 74 en *Africa*, **24** (1954-1): 166.

- [5] IAI, *International African Institute*, 1925-1991: 243 boxes, document@lse.ac.uk (zie noot 6), E. W. Smith, „The story of the Institute”, in *Africa*, **7** (1934-1): 15-16 en [Redactie] „Unpublished Manuscripts in African Languages”, in *Africa*, **13** (1940-1): 73-76.
- [6] E. W. Smith, „The story of the Institute”, in *Africa*, **7** (1934-1): 15-16 en [Redactie] „Unpublished Manuscripts in African Languages”, in *Africa*, **13** (1940-1): 73-76.
- [7] *Africa*, **13** (1940): 75.
- [8] *Africa*, **13** (1940): 73-75.
- [9] Kabese publiceerde ook in het plaatselijke missietijdschrift *Nkuruse*.
- [10] Er is een zekere verwarring over het juiste aantal. In de briefwisseling en in meerdere documenten vindt men het getal zeven maar in feite zijn er acht teksten met acht verschillende auteurs die beoordeeld zijn.
- [11] E. Disengomoka (1915-1965). Biografische nota door J. Sabakinu Kivulu op http://www.dacb.org/stories/demrepcongo/disengomoka_emile.html (december 2009). A. Massaki schreef een biografie onder de titel *Disengomoka. Zingu Kiandi: 1915-1965* (Kinshasa, LECO, 1968). Over deze werken en de auteurs, zie vooral Mbelolo Ya Mpiku, „Introduction à la littérature en kikongo”, in *Research in African Literatures*, **3** (1972-2): 117-161.
- [12] M. Bokula (1910-1982) was katholiek priester (1938) in het Vicariaat Lisala.
- [13] De periodieke *Missionary Conferences* gehouden door de *Conseil protestant du Congo* hebben reeds in 1911 op hun agenda: „*The part literature plays in the evangelisation of the Congo*“ (zie *Congo Missionary Conference: A Report of the Sixth General Conference of Missionaries of the Protestant Missionary Societies working in Congoland, held at Bolenge, Haut-Congo, Congo Belge, Oct. 11-17, 1911*. Bolobo, Haut-Congo, Congo Belge, Baptist Mission Press, [1911?], pp. 16-20). De studie van de pedagogische en literaire activiteiten van de protestantse gemeenschappen in Belgisch Congo moet nog aangevat worden. Een belangrijke bron is de verzameling gepubliceerde verslagen van de *Missionary Conferences* (1902, 1904, 1906, 1907, 1909, 1911, 1918, 1921, 1924, 1934, 1938).
- [14] G. Hulstaert, 1900-1990. Bio-bibliographie; H. Vinck, „*In memoriam Gustave Hulstaert*”, in *Annales Équatoria*, **12** (1991): 7-76; H. Vinck, „Gustaaf Hulstaert”, in C. Winters (ed.), *International Dictionary of Anthropologists*. New York, Garland, 1991, pp. 313-314; H. Vinck, „Gustaaf Hulstaert: Missie en wetenschap”, in *Land van Beveren*, **49** (2006-4): 202-233.
- [15] G. Van Der Kerken, *L’Ethnie Mongo* (Livres II & III) (Verhandeling Koninklijk Belgisch Koloniaal Instituut (KBKI), Klasse voor Morele en Politieke Wetenschappen, **XIII** (1944), Brussel) is het niet altijd betrouwbare standaardwerk over de Môngo. Zie een nota van N. De Cleene, in *Belgische Overzeese Biografie*, Brussel, Koninklijke Academie voor Overzeese Wetenschappen (KAOW), 1968, Boekdeel VI, col. 568-570.
- [16] E. Boelaert (1899-1966), in *Congo 1930-1954*; zie: H. Vinck, „Edmond Boelaert”, in C. Winters (ed.), *International Dictionary of Anthropologists*. New York, Garland, 1991, pp. 69-70; H. Vinck, „Edmond Boelaert. Schoonheid en toewijding”, in *Mededelingen van de Heemkundige kring van Erpe-Mere*, **45** (2005-2): 21-29.
- [17] Brief van De Cleene aan G. Hulstaert van 15-10-1937, in Arch. Æq., correspondance Hulstaert, boîte 53, farde 53, microfiche CH 160, pp. 167-168. Bio-bibliografie, zie A. Rubbens, „Natalis De Cleene”, in *Mededelingen der Zittingen*, KAOW, N. R., **25** (1979-1): 47-58.

- [18] Rondschrjven 18-10-1937, Arch. *Æq.*, Enseignement, E8/025.
- [19] H. Vinck, „Centre *Æquatoria*: Archives et bibliothèque / *Æquatoria* Center: Archives and library”, in L. S. Dutton (ed.), *Anthropological resources: A guide to archival, library and museum collections*. New York, Garland, 1999, pp. 454-461 en http://www.aequatoria.be/archives_project/English/EGindex.html (december 2009).
- [20] Zie: Plaatsingslijst van het archief Natal De Cleene – Eduard De Jonghe op <http://kadoc.kuleuven.be/db/inv/185.pdf> (december 2009). Record no. 213. Samenvatting op <http://www.odis.be/>
- [21] Arch. *Æq.*, correspondance Hulstaert, boîte 52, microfiche CH 125, p. 148.
- [22] Arch. *Æq.*, correspondance Hulstaert, boîte 52, microfiche CH 125, p. 159.
- [23] Arch. *Æq.*, correspondance Hulstaert, boîte 53, farde 53.
- [24] Mgr Van Goethem (1873-1949, in Congo 1924-1946) was missionaris in het huidige Papua-New Guinea (1902-1924). Daarna werd hij Apostolisch Prefect en in 1933 Apostolisch Vicaris van Coquilhatstad. Hij toonde zich persoonlijk erg gevoelig voor de plaatselijke cultuur en publiceerde een aantal waardevolle artikelen. Zie G. Hulstaert, „Goethem (Van)”, in *Belgische Overzeese Biografie*, Brussel, KAOW, Boekdeel VIIC, 1989, col. 181-192.
- [25] L. Smolders (1899-1972, missionaris van het H. Hart, in Congo 1929-1969) staat niet bekend als bijzonder kenner van taal en cultuur van de Móngo, en zijn verslagen over de inzendingen zijn niet erg informatief. Van Goethem wilde waarschijnlijk ten allen prijze vermijden dat Boelaert de teksten waaraan die zelf had meegewerkt, zou moeten beoordelen.
- [26] *Prize competition for books in African languages. Recommendations by Professor Westermann*, in Kadoc, Papieren De Cleene-De Jonghe, 22 maart 1939, document 234.
- [27] De Cleene aan Hulstaert, 28-6-1939. Arch. *Æq.*, correspondance Hulstaert, boîte 53, farde 53, microfiche 168, en Hulstaert aan De Cleene, 7-7-1939. Arch. *Æq.*, microfiche CH 168.
- [28] Hulstaert aan De Cleene, 7-7-1939. Arch. *Æq.*, correspondance Hulstaert, boîte 53, farde 53, microfiche CH 168.
- [29] *Batongi ba bomeko wa lokotsi*, in *Le Coq Chante* (15 sept. 1939, pp. 15-16).
- [30] *Æquatoria*, 3 (1940-1): 30. Zie ook *Africa*, 12 (1939-4): 471.
- [31] Paul Ngoi schrijft in *Le Coq Chante* (1939, 15 sept., blz. 15) dat er drie katholieke en drie protestantse deelnemers zijn en twee die van ergens anders komen.
- [32] A. De Rop, „Contribution à l’histoire du petit séminaire de Bokuma”, in *Annales Æquatoria*, 1 (1980-1): 137-147. Zie ook De Rop, 1956, p. 21.
- [33] Albert De Rop ontplooiëde zich al vlug als verdediger van de Móngo-taal en cultuur. Later werd hij professor Afrikaanse talen in Lovanium. Zie J. Jacobs, „Albert De Rop”, in *Mededelingen der Zittingen*, KAOW, 27 (1981-1): 82-85 en bio-bibliografische nota, in *Annales Æquatoria*, 2: 159-167, ook op <http://www.aequatoria.be/English/HomeEnglishFrameSet.html> (december 2009).
- [34] De cyclus bestond in principe uit een voorbereidend jaar en zes jaren middelbaar, maar in feite is men er nooit in geslaagd die volledig uit te bouwen en vervolgden de studenten hun studies na vier of vijf jaar in het Klein Seminarie van Kabwe (Kasai).
- [35] Er bestaat bij mijn weten nog geen studie over de geschiedenis van deze school. Voorlopig kan men terecht bij: H. Vinck, „Assimilation ou inculturation. Conflits

- entre les Frères des Ecoles Chrétiennes et l'Inspection diocésaine à Coquilhatville (Congo Belge) 1930-1945", in *Revue Africaine des Sciences de la Mission*, Kinshasa, **19** (2003): 107-141 en H. Vinck, „Taal en cultuur in een koloniaal schoolprogramma. Conflicten tussen de Broeders van de Christelijke Scholen en de Diocesane Onderwijsinspectie in Coquilhatstad (Belgisch Congo) 1940-1945", in *School en cultuur. Eenheid en verscheidenheid in de geschiedenis van het Belgische en Nederlandse onderwijs* (Jaarboek voor de geschiedenis van opvoeding en onderwijs, 2005, BNVGGOO). Assen (NL), Van Gorcum, 2006, pp. 33-52.
- [36] D. & S. Gourdet, *60 ans d'éducation protestante au Zaïre (1928-1988)* (Kinshasa, CEDI, 1988).
- [37] Lonkama Bandengo, „Eléments pour une ethno-histoire de Basankusu", in *Annales Équatoria*, **11** (1990): 365-408.
- [38] J. Elengembe, *Nkakela ea cartes, Ekim'ea Nsango* (1936, pp. 71-73).
- [39] Oktober 1938, p. 31 en januari 1941, p. 13. Zie *World Call Index* (<http://www.mun.ca/rels/restmov/texts/world/WCIB2.HTM>).
- [40] Over deze schoolboeken van W. Willman, zie F. R. Irvine, „The teaching of agriculture in West Africa", in *Africa*, **5** (1932-4): 464-473, ook op <http://www.jstor.org/stable/1155406> (december 2009).
- [41] Zie *World Call Index* (<http://www.mun.ca/rels/restmov/texts/world/WCIB2.HTM>) voor de jaren 1938, 1939, 1941, 1953, 1954.
- [42] *Wanga Yoane of the village of Yuli, by Wanga himself* (Indianapolis, The United Christian Missionary Society, 1948).
- [43] Er bevindt zich een kopie voorzien van toontekens in het Archief MSC en een kopie in het Arch. Æq. te Bamanya (boîte 115, farde 10, microfiche 5/41-43, pp. 635-697), 62 blz.
- [44] Zie hierover F. Poppe, „Les Eleku de la Moyenne Tshuapa", in *Æquatoria*, **3** (1940-4): 114-115.
- [45] Zie *Annales Équatoria*, **17** (1996): 182-184.
- [46] Publicatie van twaalf gedichten met inleiding en commentaar per versregel, en een korte biografische nota in G. Hulstaert, *Poèmes mongo modernes. Recueillis, traduits et annotés* (Verhandeling KAOV, Klasse voor Morele en Politieke Wetenschappen, XXXIX (1972-3), Brussel).
- [47] H. Vinck & C. Lonkama, „Tradition et modernité môngo: bio-bibliographie de Paul Ngoï", in *Annales Équatoria*, **19** (1998): 370-391 en <http://www.aequatoria.be/BiblioNgoi.html> (november 2009).
- [48] Arch. Æq., correspondance Hulstaert, microfiche CH 125, p. 159.
- [49] Arch. Æq., boîte 168 (in fotokopie).
- [50] Inleiding, tekst, bibliografie en hoofdstuk 6 op http://www.aequatoria.be/archives_project/IsoLaBendele.html (december 2009) in Franse en Engelse vertaling.
- [51] Kopies van dit schoolboek in het Æquatoria Archief te Bamanya en Archief MSC. Zie ook H. Vinck, „L'enseignement de l'histoire au Congo Belge. Deux textes contradictoires", in *Annales Équatoria*, **19** (1998): 167-194 met de tekst van de inleiding en hoofdstuk 7 in Franse vertaling. Over F. Maes, zie H. Vinck, „In memoriam Frans Maes", in *Annales Équatoria*, **26** (2005): 499-502.
- [52] Originele tekst in Arch. Æq., boîte 168 en in fotokopie in Archief MSC.
- [53] Volgens Hulstaert in *Le Coq Chante*, **6** (1940): 4.

REFERENTIES

- BROUWER, R. C. 2002. *Modern Women Modernizing Men: The Changing Missions of Three Professional Women in Asia and Africa, 1902-69.* — Vancouver, University of British Columbia Press.
- CHEVRIER, J. 1983. *Littérature nègre.* — Paris, Armand Colin.
- DAVIS, J., WRONG, M. & CAMPBELL, T. M. 1945. *Africa Advancing: A Study of Rural Education and Agriculture in West Africa and the Belgian Congo.* — New York, Negro Universities Press, Friendship Press.
- DE ROO, A. 1956. Bibliografie over de Mongo. — Brussel, Koninklijke Academie voor Koloniale Wetenschappen, Klasse der Morele en Politieke Wetenschappen, Verhandelingen, N. R., **VIII** (2).
- ELLERMAN, E. 2008. Charles Granston Richards and the East African Literature Bureau, SHARP. — http://ah.brookes.ac.uk/conference/presentation/charles_granston_richards_and_the_east_african_literature_bureau/ (december 2009, samenvatting).
- GARNIER, X. 2008. Les littératures en langues africaines ou l'inconscient des théories post-coloniales. — *Neohelicon*, **35** (2): 87-99.
- GARNIER, X. & RICARD, A. 2006. L'effet roman. Arrivée du roman dans les langues d'Afrique. — Paris, L'Harmattan / Université Paris-13, pp. 91-111.
- GERARD, A. 1981. *African Language Literatures: An Introduction to the Literary History of Sub-Saharan Africa.* — Washington, Three Continents Press.
- GERARD, A. 1992. *Littératures en langues africaines.* — Paris, Bibliothèque d'orientation, Menta.
- HOOPER, H. D. 1948. Obituary, Margaret Wrong. — *African Affairs*, **47** (188): 184 (<http://www.jstor.org/stable/718310>).
- HULSTAERT, G. 1972. Poèmes mongo modernes (recueillis, traduits et annotés). — Brussel, Koninklijke Academie voor Overzeese Wetenschappen, Klasse voor Morele en Politieke Wetenschappen, Verhandelingen N. R., **XXXIX** (3).
- JADOT, J.-M. 1959. Les écrivains africains du Congo belge et du Ruanda-Urundi. Une histoire – Un bilan – Des problèmes. — Brussel, Koninklijke Academie voor Overzeese Wetenschappen, Klasse voor Morele en Politieke Wetenschappen, Verhandelingen, N. R., **XVII** (2).
- KESTELOOT, L. 2001. *Histoire de la littérature négro-africaine.* — Paris, Karthala.
- MAALU BUNGI 2003. Note sur la littérature écrite en langues congolaises. — *Annales Equatoria*, **24**: 263-282.
- MANN, M. & SANDERS, V. 1994. *A Bibliography of African Language Texts in the collections of the School of Oriental and African Studies, University of London, to 1963.* — Oxford, Hans Zell publishers, pp. VIII-X.
- NGALASSO MWATHA MUSANJII 1989. Le dilemme des langues africaines — *Notre librairie*, **98**: 15-21.
- NGANDU NKASHAMA, P. 1972. La littérature au Zaïre avant 1960. — *Zaïre-Afrique*, **68**: 477-497.
- NGANDU NKASHAMA, P. 1984. *Littératures africaines.* — Paris, Silex.
- NGUGI WA THIONG'O 1986. *Decolonizing the mind. The Politics of Language in African Literature.* — London, James Currey; Nairobi, Heinemann Kenya; New Hampshire, Heinemann.
- NGUGI WA THIONG'O 1987. La force subversive des langues africaines. Décoloniser l'esprit. — *Le Monde Diplomatique* (24 août).

- RIESZ, J. 2007. De la littérature coloniale à la littérature africaine. — Paris, Karthala.
- SEGHERS, M. 2004, Phelps-Stokes in Congo: Transferring Educational Policy Discourse to Govern Metropole and Colony. — *Paedagogica Historica*, **40** (4): 455-477.
- VINCK, H. 2007. *Emi la Fafa* / Mon père et moi. Récit autobiographique de Joseph Esuke, 1938. Introduction et commentaire. — *Annales Æquatoria*, **28**: 83-167.
- VINCK, H. (z.d.) Colonial Ethics. “The School of Coquilhatville” (1937-1960) / Conscience coloniale. L’Ecole de Coquilhatville (1937-1960). — <http://www.aequatoria.be/English/HomeEnglishFrameSet.html>
- VISCHER, H. 1944. Report of the Advisory Committee on Education in the Colonies. — *Africa*, **14** (6): 336-339.
- WARD, I. 1941. Note on Vernacular Literature. — *Journal of the Royal African Society*, **40** (158): 88-91 (<http://www.jstor.org/stable/717373>).
- WARD, I. 1943. The Development of Vernacular Literature in Africa. — *Man*, **43** (72-74): 91.
- WARD, I. 1945. The Prize Essay Competition. — *Africa*, **15** (3): 156-158.
- WESTERMANN, D. 1950. Professor Ida Ward, An appreciation. — *Africa*, **20** (1): 2-4.
- WRONG, M. 1934. Africa and the making of books: being a survey of Africa’s need of literature. — London, International Committee on Christian Literature for Africa.
- WRONG, M. 1935. The land and life of Africa. — London, Edinburgh House Press / The Livingstone Press.
- WRONG, M. 1944. Mass Education in Africa. — *African Affairs*, **43** (172): 105-111.